

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

ПЕТРОВОЇ Тетяни Олексіївни

«Фітомеліоративна термінологія сучасної української мови та її відображення в термінологічному словнику комбінованого типу», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова

Актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок з науковими програмами.

Актуальність теми зумовлена потребою здійснити комплексний опис окремої вузькогалузевої термінологічної підсистеми, що є необхідним для з'ясування закономірностей функціонування й розвитку важливих складників спеціальної лексики, а також систематизувати й внормувати лексику фітомеліоративної галузі й виробити засади укладання словника комбінованого типу. В українському термінознавстві багато наукових праць присвячено дослідженню окремих терміносистем: О. Андріянова (військово-морська термінолексика), Г. Бевзо (екологія), С. Булик-Верхола (музична), Т. Кравченко (економіка агропромислового комплексу), Є. Купріянов (гідротурбіни), Д. Шапран (маркетинг) та інші. Однак увагою науковців охоплені ще далеко не всі терміносистеми.

Розгалуженість сучасної науки, її постійний розвиток, поява нових галузей і підгалузей, викликає науковий інтерес та увагу термінознавців, що спонукає їх до вивчення окремих термінологічних систем, закономірностей та особливостей їх розвитку. Особливо цікавими є прикладні дисципліни, що виникають на межі кількох наук, зокрема, філомеліорація, яка стала об'єктом уваги дисертаційного дослідження. Важливим є те, що теоретичні розвідки стають основою для укладання словника галузевої термінології, який буде не лише ефективним засобом розв'язання низки практичних завдань, а й слугуватиме розвиткові сучасної української термінографії.

Актуальність теми роботи підтверджується так само й тим, що вона пов'язана з комплексною науковою темою кафедри української мови

філологічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна «Аналіз системи рівнів української мови XVIII – XXI ст.».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність.

Кандидатська дисертація Т. О. Петрової «Фіто меліоративна термінологія сучасної української мови та її відображення в термінологічному словнику комбінованого типу» є завершеною науковою працею, що містить результати самостійно проведеного здобувачкою дослідження, які обґрунтовані й узагальнені на належному для робіт такого типу науковому рівні. Це виявляється в тому, що здобувачка успішно розв'язала конкретні наукові завдання: описала склад і структуру фітомеліоративної термінології, дослідила джерела, шляхи й способи творення фітомеліоративних термінів, проаналізувала системні відношення означеної термінології, схарактеризувала термінологію в нормативному аспекті, дослідила явище варіантності термінів у діяхронному та синхронному вимірах. Крім того, дисертантка розглянула термінологічні словники й виокремила лексикографічні параметри репрезентування галузевих термінів та системних відношень у термінології, а також розробила засади й принципи укладання комбінованого фітомеліоративного словника, що стало результатом дослідження галузевих термінів.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної праці зумовлюється додержуванням автором принципів логічності й об'єктивності. Дисертаційна робота Т. О. Петрової побудована за концептуально-проблемним принципом та має внутрішню логіку викладення матеріалу. Висновки подані дисертанткою аргументовано і становлять найважливіші результати дослідження.

Проблематику дослідження української термінології й термінографії висвітлено автором досить повно. Опрацювання низки наукових робіт з різноманітних проблем термінології, а також доробку вчених радянської доби й науковців незалежної України дають змогу виокремити й дослідити

актуальні проблеми української термінології й термінографії, а також ґрунтовно схарактеризувати особливості творення та розвитку фітомеліоративної термінології.

Т. О. Петрова здійснила величезну роботу, сформувавши досить репрезентативний комплекс джерел, який містить не лише теоретичні дослідження з різних проблем термінології та термінографії, а й словники загальномовного й термінологічного характеру. Залучення вагової джерельної бази дозволяє повно й вичерпно схарактеризувати досліджувану термінологію, окреслити засади створення словника комбінованого типу. Результат цієї роботи свідчить, що дослідниками української термінології поки що не було проведено комплексного вивчення фітомеліоративної термінології. Завдяки опрацюванню великої джерельної бази, вдалося не лише окреслити сучасні проблеми української термінології й термінографії в цілому, а й забезпечити ґрунтовне й об'єктивне дослідження теоретичних і практичних проблем розвитку означеної галузевої термінології й отримати конкретні результати, розв'язавши тим самим завдання дисертаційного дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше в українському термінознавстві здійснено комплексне дослідження фітомеліоративної термінології; шляхом залучення до аналізу репрезентативної джерельної бази (словників різного типу, підручників, посібників, нормативних документів) методом суцільного вибирання окреслено кількісні межі фітомеліоративної термінології та визначено її внутрішньогалузеву організацію; з'ясовано склад, структуру, джерела й шляхи формування фітомеліоративної термінології; визначено її структурно-семантичні особливості та описано їхні синонімічні, антонімічні та гіперо-гіпонімічні зв'язки; запропоновано принципи й параметри репрезентування фітомеліоративної термінології, що раніше не були використані сукупно в

українських галузевих словниках: наголос, варіанти, ремарки, етимологічна довідка, дефініція, полісемічні зв'язки, синонімічні, антонімічні й родо-видові відношення; розроблено структуру комбінованого галузевого паперового словника.

Слід зазначити, що здобувачем запропоновано до обігу поняття «терміно-семантична група», дано його визначення й характеристика. Також уточнено такі ключові для дослідження поняття, як «термін», «термінологія», «терміносистема», досить вичерпно сформульовано вимоги до сучасного терміна, розмежовано поняття термінології й терміносистеми.

Основні положення й висновки дисертації знайшли відбиття в 21 одноосібній публікації автора, серед них – 11 статей (9 із них уміщено в провідних фахових наукових виданнях, 1 – в іншому виданні, 1 – у закордонному) та 10 тез доповідей на наукових конференціях різних рівнів.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність.

Дисертаційна робота Т. О. Петрової складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури та джерел (347 позиції).

У вступі дисертації (стор. 5–12) цілком логічно й послідовно обґрунтовано актуальність теми, показано об'єкт, предмет та джерела фактичного матеріалу дослідження, а також мета дослідження, що полягає в з'ясуванні особливостей системи й структури фітомеліоративних термінів та розробленні базових принципів і засад укладання комбінованого термінологічного словника фітомеліорації. Окреслені завдання рецензованого дослідження і наукова новизна отриманих дисертантом результатів сформульовані цілком грамотно й переконливо. Відповідно до отриманих результатів показано практичне значення й апробацію дисертаційного дослідження.

Висновки дисертації базуються на узагальненні отриманих результатів дослідження, що полягають у комплексному вивченні фітомеліоративної термінології й розробленні засад галузевого термінологічного словника комбінованого типу (стор. 188–193).

У першому розділі «Теоретичне підґрунтя дослідження фітомеліоративної термінології» (стор. 13–40) Т. О. Петровою проаналізовано погляди науковців на такі ключові поняття термінознавства, як термін, термінологічне поле, термінологія та терміносистема, визначено й схарактеризовано функції, ознаки та вимоги до терміна. Зважаючи на дискусійність цих понять, дисертантка ґрунтовно аналізує погляди термінознавців і виробляє свої визначення, що стають теоретичним підґрунтям для подальшого дослідження. Відсутність у сучасному мовознавстві єдиних поглядів на поняття лексико-семантичної та лексико-тематичної групи спонукає дослідницю до введення у науковий обіг поняття «терміно-семантична група», яку вона розуміє як сукупність спеціальних одиниць, пов'язаних семантико-парадигматичними відношеннями й об'єднаними спільною семантичною ознакою, що не викликає жодних заперечень. Т. О. Петрова окреслює зміст поняття «фітомеліоративна термінологія», в межах якої виокремлює предметно-поняттєві термінологічні поля її видів – трав'яну й лісову підсистеми. Предметом уваги першого розділу є також етапи становлення української термінологічної лексикографії, яка пройшла складний шлях розвитку через неоднозначні соціальні й політичні умови. За твердженням Т. О. Петрової, сучасна українська термінографія потребує вироблення єдиних теоретичних засад щодо укладання галузевих словників, а також створення словника нового типу, принципами якого має бути природа терміна, його системні відношення й тематичні угруповання.

Другий розділ «Українська фітомеліоративна термінологія: склад, структура та шляхи формування» (стор. 41–96) присвячено характеристиці складу фітомеліоративної термінології, розгляду структурних особливостей термінів, дослідженню шляхів формування фітомеліоративної термінології, виявленню й опису системних відношень. У неоднорідній за складом термінології фітомеліорації Т. О. Петрова виокремлює термінологічні мікрополя й терміно-семантичні групи, що охоплюють найуживаніші фітомеліоративні терміни й у своїй сукупності формують термінологічне поле

«фітомеліорація». Вивчення структурних особливостей показало, що терміни фітомеліорації формуються за різними твірними моделями й за будовою можуть бути синтетичними й аналітичними. Автор досліджує джерела формування фітомеліоративної термінології, якими є запозичені й питомі лексеми, вказує, що особливо активно досліджувана термінологія розбудовується шляхом повторного використання запозичених міжгалузевих та загальнонаукових термінів. Встановлено, що терміни фітомеліорації утворюються також шляхом метафоричного перенесення та метонічного зрушення значень загальноживаних слів та термінів інших галузей знань. Морфологічне термінотворення (додавання афіксів, осново- та словоскладання) також є важливим складником розбудови досліджуваної термінології. Описано системні відношення у фітомеліоративній термінології: родо-видові, що залежно від способу конкретизування гіпероніма можуть бути послідовними або паралельними, синонімія, яка виникає між питомими, запозиченими й різними за походженням термінами, антонімія, презентована різними поняттєво-семантичними зв'язками.

У третьому розділі «Норма й варіантність у термінології фітомеліорації» (стор. 100–137), автор демонструє в синхронії типи порушень норми та характеризує в діахронії та синхронії різновиди варіантності у фітомеліоративній термінології. Т. О. Петрова виокремлює найголовніші критерії нормативності термінів, а також аналізує порушення норм у фітомеліоративній термінології на різних мовних рівнях та причини цих порушень, що має важливе значення для з'ясування низки теоретичних і практичних питань термінологічної лексикографії. За твердженням дисертантки, словотвірні норми порушуються через калькування із російської мови словотвірних елементів, лексичні – неточне розуміння змісту термінів. Варіативність фітомеліоративної термінології схарактеризована на фонематичному, морфологічному, словотвірному й синтаксичному мовних рівнях, що свідчить про активну розбудову досліджуваної термінології.

У четвертому розділі (стор. 138–186) Т. О. Петрова акцентує увагу на досвіді репрезентування термінів в українському словникарстві й розробленні структури словника комбінованого типу, що дасть змогу комплексно описати фітомеліоративну термінологію. Здійснений аналіз термінографічних праць, що описують галузі, пов'язані з фітомеліорацією, дозволив дисертантці виявити параметри, за якими репрезентована фітомеліоративна термінологія, й обґрунтувати необхідність створення термінологічного комбінованого словника, де мають бути поєднані параметри різних типів термінографічних праць, а також репрезентовані галузеві поняття з погляду лінгвістичної та лексикографічної характеристик. Слід зазначити, що в дисертаційному дослідженні Т. О. Петрова визначила складники макро- та мікроструктури словника й ґрунтовно схарактеризувала структурну організацію кожної терміностатті за певними параметрами (заголовний термін, варіанти, лінгвістична характеристика, дефініція, системні відношення). Запропоновані авторкою принципи подання термінів є комплексом лексикографічного репрезентування у фітомеліоративному словнику комбінованого типу, який буде корисним не лише для термінознавців, а й для фахівців означеної галузі.

Загальні висновки виважені та обґрунтовані, вони повністю розкривають результати дисертаційного дослідження, окреслюють авторське розуміння сутності заявленої теми.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Автореферат ідентичний за змістом з основними положеннями дисертації, достатньо повно відображає основні її наукові результати, що отримані здобувачкою, та відповідає вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України.

Зауваження та дискусійні положення. У цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Т. О. Петрової, її актуальність, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, вибір методологічних підходів, наукової та джерельної бази варто зазначити, що проаналізоване дисертаційне дослідження, як і кожна наукова робота, не має межі вдосконалення, містить

деякі дискусійні положення та зауваження, які мають рекомендаційний характер, а саме:

– у підрозділі 2.3.2 «Лексико-семантичне термінотворення» авторка, підсумовуючи погляди науковців на метафору як чинник творення нових термінів, стверджує, що термінознавці розуміють метафору як мовну одинцю, ужиту в переносному значенні за схожістю певних рис для називання спеціального поняття. Дисертантка, прагнучи узагальнити погляди науковців, подає спрощене й не зовсім точне розуміння метафори в термінології, що як процес включає гіпотетичні передбачення, порівняння, емоційні оцінки, аналізування виражальних можливостей старих теоретичних конструкцій з метою пояснення нових галузей знання, а як результат метафора втілюється в новому термініві, що позначає наслідки наукової та технічної діяльності людини. У подальшому дослідженні авторка використовує поняття «термінологічна метафора», але при цьому спирається на загальні положення, тобто розуміння метафори у широкому сенсі, з одного боку, як семантичного процесу, а з іншого, як похідного значення мовної одиниці;

– у цьому ж підрозділі дисертантка, характеризуючи джерела поповнення фітомеліоративної термінології з інших галузевих термінологій (метеорології, техніки тощо), називає терміни конкретних наукових галузей міжгалузевими, хоча, останніми, як правило, прийнято вважати терміни, які мають переважно еврисемічний характер і використовуються в різних наукових галузях з тим самим значенням, як-от: *процес, аналіз, метод* та ін.;

– на наш погляд, не зовсім обґрунтовано твердження авторки про те, що «процеси метонімізування досліджують насамперед в термінології» (стор. 62), оскільки в українському мовознавстві є праця О. О. Тараненка «Языковая семантика в ее динамических аспектах». — К.: Наук. думка, 1989. — 256 с., в якій на широкому матеріалі схарактеризовано різноманітні моделі метонімічних зрушень у сфері загальнонавживаної лексики. Варто зауважити й щодо вживання деяких лінгвістичних термінів. Характеризуючи метонімію, Т. О. Петрова

вживає терміни «метонімізування», «метонімізація», «метонімічні процеси». На наш погляд, доречнішим був би термін «метонімічне зрушення»;

– у підрозділі 2.3.3 «Ретермінологізування спеціальної лексики інших наук» дисертантка називає галузі, з яких запозичуються терміни для творення спеціальних назв фітомеліорації, й наводить приклади термінів, які ретермінологізувалися. Але при цьому не подано дефініції ані термінів інших галузей, ані фітомеліоративних термінів, тому не ясно, чи всі з названих одиниць дійсно ретермінологізувалися, змінивши вихідні значення, чи деякі вживаються у тих самих значеннях;

– підрозділ 3.2 «Проблеми внормування фітомеліоративних термінів» містить слушні пропозиції щодо заміни віддієслівних прикметників, які вказують на постійну ознаку, іншими одиницями, однак не варто замінювати питомі терміни на запозичені у випадку «діючі яри» на «активні яри», «стоячі захисти пісків» на «вертикальні захисти пісків» (стор. 112).

Але висловлені вище зауваження не є істотними й не знижують загальної позитивної оцінки представленої роботи.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України. Дисертація ПЕТРОВОЇ Тетяни Олексіївни є самостійним, цілісним і завершеним науковим дослідженням, яке виконане на належному науково-теоретичному рівні. Одержані в роботі науково обґрунтовані результати в сукупності забезпечують вирішення наукового завдання – комплексне вивчення становлення та розвитку фітомеліоративної термінології й розроблення принципів і засад укладання комбінованого словника фітомеліоративної термінології.

За змістовим наповненням, структурою, новизною, важливістю й глибиною наукових розробок дисертаційна робота ПЕТРОВОЇ Тетяни Олексіївни «Фітомеліоративна термінологія сучасної української мови та її відображення в термінологічному словнику комбінованого типу» відповідає вимогам п.п. 10 – 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння

вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент:

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української, російської мов
та прикладної лінгвістики
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

О.М. Кримець

